

Багін Михайло Леонідович, науковий співробітник Сумського національного аграрного університету

Bahin Myhailo, Researcher of the Sumy National Agrarian University
<https://orcid.org/0000-0002-0178-6194>

ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ
ECONOMIC SIGNIFICANCE OF TRANSFORMATION OF LAND RESOURCES IN FORMING THE EFFICIENCY OF THEIR USE

Багін М. Л. Економічне значення трансформації земельних ресурсів при формуванні ефективності їх використання. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 4. С. 129-133.

Bahin M. Economic significance of transformation of land resources in forming the efficiency of their use. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. № 4, pp. 129-133.

У системі землекористування існує безліч проблем, особливо яскраво вони проявляються у сільському господарстві. Збільшується площа угідь, у яких можливий розвиток ерозії, дефляції та інших негативних природних процесів, це призводить до зниження родючості ґрунтів. Для усунення проблем потрібна розробка заходів щодо раціоналізації сільськогосподарського землекористування та тим самим підвищення сільськогосподарського потенціалу. Найважливішим видом ресурсів у сільському господарстві є земля. Обсяг сільськогосподарського виробництва залежить від раціонального використання земель, від їх кількісного складу і структури. При перспективному плануванні спочатку необхідно встановити структуру сільгоспугідь, звідси і необхідність трансформації земельних угідь. Встановлено, що при проектуванні трансформації в сучасних умовах необхідно чітко розмежовувати природні та культурні комплекси угідь, оскільки в економічному відношенні відмінності між природними та культурними угіддями одного виду не менш істотні, ніж між видами угідь у межах комплексу. Економічна ефективність заходів щодо трансформації та покращення угідь визначається збільшенням виходу валової продукції, зростанням рентабельності. Виокремлено важливі фактори трансформації земель сільськогосподарського призначення. Основним критерієм економічної ефективності відповідної трансформації має бути окупність капіталовкладень, а методичною основою – переведення угідь із менш інтенсивних у більш інтенсивні. Ефективність використання землі характеризується зростанням випуску високоякісної продукції за найменших витрат праці та коштів на її одиницю. Стосовно землеробства, сутність її означає отримання максимальної кількості продукції з кожного гектара при найменших витратах живої та уречевленої праці. При рівних вкладеннях праці та коштів на одиницю площі виникають відмінності у кількості отримуваної продукції. Під впливом праці людини ці відмінності можуть як згладжуватися, так і посилюватися, впливаючи на вихід продукції для працівника, рентабельність та інші економічні показники ефективності сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: трансформація, земельні ресурси, сільське господарство, ефективність, оптимальний розподіл.

There are many problems in the system of land use, they are especially clearly manifested in agriculture. The area of land, in which the development of erosion, deflation and other negative natural processes are possible, is increasing, this leads to a decrease in soil fertility. To eliminate the problems, it is necessary to develop measures to rationalize agricultural land use and thereby increase agricultural potential. The most important resource in agriculture is land. The volume of agricultural production depends on the rational use of land, on its quantitative composition and structure. With perspective planning, it is necessary to establish the structure of agricultural land, hence the need for transformation of land is next. It has been established that when designing the transformation in modern conditions, it is necessary to distinguish clearly natural and cultural land complexes, because from economic viewpoint, the differences between natural and cultural lands of the same type are no less significant than between types of land within the complex. The economic efficiency of measures for the transformation and improvement of lands is determined by the increase in the yield of gross products, the growth of profitability. Important factors of transformation of agricultural land are singled out. The main criterion of the economic efficiency of the corresponding transformation should be the payback of capital investments, and the methodical basis should be the transfer of land from less intensive to more intensive. The efficiency of land use is characterized by the increase in manufacturing high-quality products with the lowest labor costs and funds per unit. With regard to agriculture, its essence means obtaining the maximum number of products from each hectare with the lowest costs of live and embodied labor. With equal investments of labor and funds per unit of area, there are differences in the number of products obtained. Under the influence of human labor, these differences can be both smoothed out and intensified, affecting the output of products for the worker, profitability and other economic indicators of the efficiency of agricultural production.

Keywords: transformation, land resources, agriculture, efficiency, optimal distribution.

Вступ

Особливе значення для розвитку земельних відносин мають землі сільськогосподарського призначення, які сприяють насамперед зростанню сільського господарства і є ядром національної та продовольчої безпеки будь-якої держави. Ефективність сільського господарства визначається ступенем задоволення суспільства необхідною сільськогосподарською продук-

---

цією. Рациональне використання землі забезпечує неухильне збільшення виробництва продукції з одиниці земельної площі.

Необхідно в умовах розвитку економіки не допустити некерованості процесу безконтрольного використання земельного фонду, що у свою чергу спричиняє руйнування ґрунтової родючості. Назріла необхідність удосконалення системи земельних відносин в аграрному секторі економіки, оскільки без вирішення питань взаємовідносин та взаємодії влади, правовласника та користувача землею неможливо усунути проблеми відтворювального процесу у сільському господарстві.

Дослідженням питання оцінки економічної ефективності запровадження заходів трансформації земельних ресурсів займалися вітчизняні дослідники Андрійчук В., Бистрякова І.К., Гуторов О., Паляничко Н.І., Фурдичко О.І., Чумаченко О.М., Шаповал А., Хвесик М.А. та інші.

Водночас питання системного дослідження процесів економічного та екологічного аудиту трансформації земель та формування ефективності їх використання є недостатньо вивченими та потребують практичного вирішення.

Формулювання цілей статті

Мета статті – поглиблення розуміння економічного значення трансформації земельних ресурсів при утворенні ефективності їх використання.

Виклад основного матеріалу

В соціально-економічній структурі українського землекористування в останнє десятиліття здійснені помітні перетворення, що свідчать про зміни від неринкової, одержавленої системи землекористування до нового багатуокладного земельного ладу з різними формами власності на землю, де приватній належить понад 51%. Оцінюючи такого роду зміни як безперечно прогресивне явище, треба визнати й той факт, що воно не відбулося б без істотних деформацій, суперечностей і проблем, особливо в екологічній сфері [1].

Рациональне землекористування сьогодні є вимогою часу і як складова природокористування та охорони навколишнього середовища, постійно перебуває в центрі уваги. А зростаючі масштаби діяльності суспільства в землекористуванні, залучення у господарський обіг все більшої кількості земель, зростаюча тенденція забруднення довкілля, погіршення екологічного стану навколишнього середовища впливають на визначення трансформаційних інновацій сьогодення. Обсяг сільськогосподарського виробництва залежить від рационального використання земель, від кількісного складу і структури. При перспективному плануванні спочатку необхідно встановити структуру сільгоспугідь, звідси і необхідність трансформації земельних угідь.

Земельні трансформації призвели до зміни земельного ладу та побудови нової ринкової системи використання сільськогосподарських земель. Організаційно-правові форми, що змінилися, а також мінливі політичні та економічні умови призвели до трансформації форм устрою земель, емпірично сформувавши певні закономірності їх внутрішньої організації.

Трансформаційні процеси аграрної сфери, перш за все галузеві, територіальні та інституційні, пов'язані зі змінами форм власності та господарювання, обсягів, спеціалізації, структури виробництва, розпаюванням земель та майна, змінами способів землегосподарювання тощо. Ці зміни перебувають у тісному взаємозв'язку та потребують комплексності їх розгляду.

Так, наприклад, зміна спеціалізації певного суб'єкта аграрного виробництва тягне за собою і зміни посівних площ, обсягів виробництва, способів землегосподарювання тощо. Трансформації в аграрній сфері мають безпосередній вплив на економічний розвиток регіону: рівень доходів підприємств, зміну кількості робочих місць, виробництво конкурентної продукції, відрахування у місцевий бюджет, розвиток аграрного ринку. Зміни економічного розвитку мають вплив на соціальний розвиток регіону – зайнятість та рівень доходів населення, розвиток соціальної інфраструктури, а сумарно на рівень та якість життя населення, демографічну ситуацію. Як трансформаційні процеси в аграрній сфері, так і зміни в соціально-економічному розвитку мають вплив на екологічну ситуацію, і навпаки [2].

Трансформація земельних угідь – це керовані і некеровані людиною процеси зміни стану, структури земельного фонду, інтенсивності його використання. Фактично біотичні і ґрунтоутворювальні процеси, які визначають формування того чи іншого типу ґрунтів, є природною трансформацією земель. У результаті природних трансформацій змінюється якість ґрунтів та екологічний стан конкретних земельних ділянок. Трансформація проводиться, виходячи зі спеціалізації та перспективного розвитку господарства, з урахуванням можливостей підвищення родючості ґрунтів та виходу продукції з одиниці площі, зростання ефективності використання техніки, запобігання ерозії ґрунтів.

Трансформація як закономірність розвитку економічних систем пов'язана з такою формою їх перевтілення, як еволюція (лат. *evolutio* – розгортання) – процес змін, прогресу; одна з форм руху, розвитку в природі та суспільстві. Вона означає безперервні, поступові кількісні зміни на відміну від революційних – корінних, якісних змін [3]. Крім того, еволюція є необхідною формою, об'єктивним інструментом, за допомогою якого нагромаджуються зміни, що виявляються вже у трансформаційних процесах.

У цьому контексті сучасні потреби в регулюванні земельних відносин зумовлені якісно новим підходом до розвитку процесів використання земельно-ресурсного потенціалу, землекористування, володіння і розпорядження та умов, на яких має формуватися вільний земельний ринок в Україні [4].

Метою трансформації можуть бути:

1) на рівні окремого суб'єкта господарювання – зміна напрямів господарського використання конкретних земельних ділянок задля отримання вищого доходу чи мінімізації витрат;

2) на рівні галузі – зміна товарної структури або географії виробництва продукції сільського господарства заради повнішого насичення внутрішнього ринку або розширення експортних поставок;

3) на макроекономічному рівні – раціоналізація міжгалузевого розподілу земель, запобігання їх деградації, забезпечення поліпшення стану використовуваних угідь [5].

Доцільність трансформації подеколи видається суперечливою на різних рівнях аналізу. Наприклад, для окремого сільськогосподарського підприємства збільшення площі ріллі забезпечує вищі обсяги виробництва і прибутку в поточному періоді. Але для території регіону чи країни у цілому така поведінка сільськогосподарських виробників загрожує втратою економічного потенціалу в майбутньому та екологічною катастрофою.[6]

Антропогенна (техногенна) трансформація – це зміни стану земель під впливом господарської діяльності людини. Вона може бути позитивною (поліпшувальні меліорації) або негативною (викликає деградацію земель). Розрізняють фактичну і формальну трансформацію земельного фонду.

Фактичною трансформацією називають зміни, які реально відбуваються як з дотриманням нормативно-правових регламентів, так і з їх порушенням. Фактична трансформація земель на певному етапі її розвитку може стати причиною прийняття рішення про проведення формальної трансформації цих угідь.

Під формальною трансформацією розуміється зміна цільового господарського використання певних земельних угідь (наприклад, переведення ріллі в багаторічні насадження чи пасовища). Ключовою ознакою формальної трансформації є наявність конкретного управлінського рішення про її проведення, прийнятого на будь-якому рівні управління [7]

В результаті земельної реформи в Україні сформувалися основи нових земельних відносин та нової земельної системи. Останній передбачав поступовий перехід державної та колективної власності на землю у приватну власність, що протягом наступних кількох років призвело б до значних змін у структурі власності на земельний фонд.

Створення ефективного ринку сільськогосподарських земель в Україні залишається питанням стратегічного значення, реалізація якого залежить від динаміки соціально-економічного розвитку АПК, земельних відносин та національної економіки у цілому [8].

Земля в Україні може бути у приватній, комунальній та державній власності. У загальній структурі власності на землю на початок 2020 року 74,95% були у приватній власності, 24,06% у державній власності, 1,07% у комунальній власності та 0,04% перебували у колективній власності на сільськогосподарських землях (рис. 1) [9].

До важливих факторів трансформації земель сільськогосподарського призначення слід віднести: збільшення площі ріллі як більш продуктивних земель; залучення до складу ріллі невеликих ділянок малоприсаєданих земель для кращої механізації польових робіт; поліпшення повітряно-водного режиму ґрунту. Перші два фактори забезпечують збільшення поточної господарської діяльності в найближчій перспективі, а останній фактор – збільшення цінності агроекологічної системи території.

Найбільшою безпосередньо є економічна ефективність трансформації угідь у зв'язку з розміщенням об'єктів охорони навколишнього середовища в цілому, а також земельних, водних та інших природних ресурсів. До цієї групи об'єктів відносяться:

- санітарні, рекреаційні, водоохоронні та інші природоохоронні та захисні лісові зони, в яких встановлюються особливі режими використання сільськогосподарських угідь, що знижують рівень інтенсивності;

Рис. 1 Структура власності на землі сільськогосподарського призначення

Джерело: [9].

завдяки застосуванню дешевих пасовищних кормів собівартість тваринницької продукції, залежно від тривалості сезонного використання, може зменшитися на 40–70% [10].

Таблиця 1. Рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства в усіх підприємствах України у 2020 році

Найменування продукції	Всі види підприємств	Фермерські господарства зокрема
Культури зернові та зернобобові усього:	20,0	23,8
-пшениця	21,5	23,6
-кукурудза на зерно	21,3	29,1
-ячмінь	12,1	14,4
-гречка	54,7	44,9
-культури зернобобові сушені	-0,1	8,5
Насіння льону-довгунця	78,0	74,8
Насіння соняшника	39,4	37,3
Культури ягідні	54,1	89,3
ВРХ на м'ясо	-24,2	-9,5
Молоко	20,4	22,5
Мед	-42,0	3,3

культур рівень рентабельності був на межі прибутковості, за винятком гречки. Традиційно прийнятний рівень рентабельності отримали у вирощуванні соняшника. Високу рентабельність виробництва показали нішеві культури. Зокрема рівень рентабельності виробництва насіння льону-довгунця у 2020 році становив 78%, що є найвищим показником серед усіх видів економічної діяльності в агробізнесі за цей період. Водночас у фермерських господарствах досить високу рентабельність отримали у вирощуванні ягідних культур, яка становила 89,3%. Збитковим є тваринництво, за винятком молока та свинини, а також меду у фермерських господарствах [11].

На неоднозначні наслідки проведення трансформації земельних угідь звертає увагу і В. Андрійчук. На його думку, завдяки трансформації земельних угідь та вдосконаленню їх структури, підвищенню (зниженню) частки ріллі, багаторічних культурних насаджень і меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь, а інтенсивних культур – у структурі посівів, підвищенні коефіцієнта повторного використання землі до оптимальних рівнів можливості підприємства щодо збільшення обсягу виробництва продукції (за інших однакових умов) зростатимуть. Але тут, наголошує вчений, важливо не вийти за раціональні межі кожного із названих показників, оскільки це може призвести до погіршення використання землі, втрати її родючості. Наприклад, надмірне розорювання сільськогосподарських угідь у багатьох господарствах спричинило інтенсивний розвиток вітрової та водної ерозії з усіма відповідними негативними наслідками [12].

- елементи протиерозійної організації території: захисні лісонасадження, гідротехнічні та інші споруди;

- елементи водогосподарського облаштування території, що виконують природоохоронні функції: ставки, водойми, зрошувальні та інші системи;

- інші елементи організації територій із захисту земель від негативних природних і соціально-економічних процесів.

Для сільськогосподарського підприємства трансформація земель сільськогосподарського призначення може одночасно виступати як один або кілька вище перелічених факторів.

Економічною вигодою від такого кроку, як стверджує І. Кириленко, є те, що на площах, які залишаються в обробітку, виникають додаткові можливості отримання ефекту від більшої концентрації матеріальних і фінансових ресурсів, а

Після динамічного відновлення та росту 2000–2010-х років нині вітчизняний агробізнес перебуває в процесі якісної трансформації, яка викликана глобальними чинниками нової хвилі технологічних інновацій у світі. Для багатьох керівників підприємств дуже гостро стоїть питання реструктуризації власного агробізнесу, зміни або удосконалення спеціалізації та впровадження ефективної моделі керування активами. Адже останні дані Державної служби статистики щодо рентабельності основних видів економічної діяльності в агробізнесі змушують замислитися над цими питаннями (табл. 1).

Як видно з аналізу даних табл. 1, майже по всіх видах зернових і зернобобових

Залежно від загального призначення трансформації, її характеру критерії оцінки будуть різні. Основу переводу з менш інтенсивних у більш інтенсивні складає відбір ділянок для сільськогосподарського освоєння та корінного поліпшення. Оскільки освоєння нових земель та корінне поліпшення сільськогосподарських угідь спрямовані на збільшення продукції, то основним критерієм економічної ефективності відповідної трансформації має бути окупність капіталовкладень, а методичною основою – переведення угідь із менш інтенсивних у більш інтенсивні.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для оптимізації землекористування як за цільовим призначенням, так і за формами власності та типами землекористування необхідно вдосконалювати систему управління земельними ресурсами як на загальнодержавному (міжгалузевому) та регіональному (територіальному), так і на місцевому рівнях. Проте враховуючи велику питому вагу розораності сільськогосподарського землекористування та стан антропогенного навантаження забудованих земель, особливо в населених пунктах, саме цим земельним ресурсам необхідно приділяти найбільше уваги з огляду на екологізацію.

Список літератури

1. Екологія землекористування: навчальний посібник / А.М. Третяк, О.С. Будзяк, В.М. Третяк та ін.; за заг. ред. Третяка А.М. К.: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 178 с.
2. Новаковська І.О. Економіка землекористування: навчальний посібник. К.: Аграр. наука, 2018. 400 с.
3. Наконечна К.В. Проблеми та перспективи трансформаційних процесів аграрної сфери на рівні регіонів. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1810>.
4. Данкевич В.Є. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: дис. ... д-р. екон. наук: 08.00.03. 2017. 591 с.
5. Щурик М.В. Трансформація земель сільського господарства Карпатського макрорегіону. Чернівці: Книги-XXI, 2015. 352 с.
6. Пшоняк Д.І. Передумови, сутність та економічне значення трансформації земельних угідь у сучасних умовах. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 1-2. С. 28-31.
7. Рожко О.В. Геоінформаційні технології дослідження стану земельних ресурсів і процесів їх трансформування. *Часопис картографії*. 2013. Вип. 9. С. 33-42.
8. Довгаль О.В. Регіональні особливості формування та розвитку ресурсного потенціалу сільських територій: автореф. дис. ... д-р. екон. наук: 08.00.05. Одес. нац. акад. харч. технологій. Одеса, 2019. 37 с.
9. Державна служба України з питань геодезії, картографії та землеустрою. URL: <https://land.gov.ua/>
10. Сучасний агробізнес: ефективність, спеціалізація та концентрація. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hekta/item/22660-suchasni-ahrobiznes-efektyvnist-spetsializatsiia-ta-kontsentratsiia.html>.
11. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
12. Руденко С.В. Структурні особливості комбінування ресурсів у розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 4. С. 56-59.

References

1. *Ekolohiia zemlekorystuvannia*. (2017). [Ecology of land use]. Tretiak, O A. Budziak, M.S., Tretiak, V.M. et al.; Tretiaka, A.M. (ed.) Instytut ekolohichnoho upravlinnia ta zbalansovanoho pryrodokorystuvannia. Kyiv. Ukraine.
2. Novakovs'ka, I.O. (2018). *Ekonomika zemlekorystuvannia*. [Ecology of land use: study guide]. Ahrar. nauka. Kyiv. Ukraine.
3. Nakonechna, K.V. (2013). «Problems and prospects of transformational processes of the agrarian sphere at the level of regions». *Efektivna ekonomika*. no. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1810>.
4. Dankevych, V.Ye. (2017). *Rozvytok zemel'nykh vidnosyn u sil's'komu hospodarstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka*. [Development of land relations in agriculture: theory, methodology, practice]. D. Sc. Thesis: 08.00.03. Kyiv. Ukraine.
5. Schuryk, M.V. (2015). *Transformatsiia zemel' sil's'koho hospodarstva Karpats'koho makrorehionu*. [Transformation of agricultural lands of the Carpathian macroregion]. Knyhy-XXI. Chernivtsi. Ukraine.
6. Pshoniak, D.I. (2012). «Background, essence and economic significance of land transformation in modern conditions». *Ekonomichnyj chasopys-XXI*. no. 1-2, pp. 28-31.
7. Rozhko, O.V. (2013). «Geoinformation technologies for researching the state of land resources and processes of their transformation». *Chasopys kartohrafii*. vol. 9, pp. 33-42.
8. Dovhal', O.V. (2019). *Rehional'ni osoblyvosti formuvannia ta rozvytku resursnoho potentsialu sil's'kykh terytorij*. [Regional features of the formation and development of the resource potential of rural areas]. Abstract of D. Sc. Dissertation: 08.00.05. Odes. nats. akad. kharch. tekhnolohij. Odesa. Ukraine.
9. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Land Management. Available at: <https://land.gov.ua/>.
10. Suchasnyy ahrobiznes: efektyvnist', spetsializatsiia ta kontsentratsiia. [Modern agribusiness: efficiency, specialization and concentration]. Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hekta/item/22660-suchasni-ahrobiznes-efektyvnist-spetsializatsiia-ta-kontsentratsiia.html>.
11. Andriychuk, V.H. (2013). *Ekonomika pidpriemstv ahropromysloвого kompleksu*. [Economics of enterprises of the agro-industrial complex]. KNEU. Kyiv. Ukraine.
12. Rudenko S.V. (2016). «Structural features of combining resources in the development of the production potential of agrarian enterprises». *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*. vol. 4, pp. 56-59.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2022 р.